

ZROD KRITIKY ZO ZRANENÉHO EGA?

Časopis *Filozofia* prednedávnom uverejnil článok Teodora Münza *Duchovná periféria pod lupou* (roč. 63/2008, č. 2, s. 186 – 191), ktorý je jeho reakciou na moju knihu *Psychoanalýza na periférii* (Kalligram 2008). Na dokreslenie kontextu svojej odpovede T. Münzovi uvádzam, že pred niekoľkými mesiacmi mi rukopis jeho *Duchovnej periférie pod lupou* poskytla redakcia časopisu OS, kam ho T. Münz pôvodne poslal. Redakcia OS ma vtedy požiadala o paralelné vyjadrenie. Keďže však T. Münz medzičasom zmenil úmysly, svoj článok z časopisu OS stiahol a uverejnil ho vo *Filozofii*, svoju odpoveď posielam v zásadne nezmenenej podobe (okrem prvého odstavca) na adresu, kde sa pán T. Münz zrejme cíti väčšmi doma.

Dúfal som, že z odozvy, prípadne polemiky T. Münza na moju knihu *Psychoanalýza na periférii* – ide o rekonštrukciu recepcie psychoanalýzy na Slovensku – sa dozviem o niektorých mne neznámych motívoch, ktoré viedli tohto významného slovenského filozofa a sprostredkovateľa celého radu nemeckých mysliteľov do slovenčiny k preloženiu Freudovej práce *Totem a tabu* (1966), resp. v tom čase i v neskoršom období k dištancovanému postojom ku klasickej psychoanalýze alebo k „freudizmu“.

Aké však bolo moje sklamanie, keď som sa namiesto odhalenia neznámych súvislostí, intelektuálneho, prípadne historického či spoločenského pozadia prvého knižného prekladu Freuda do slovenčiny nielen že nedozvedel nič nové (vlastne by som sa tomu mal tešiť, lebo som sa pri objasňovaní genézy slovenského vydania *Totemu a tabu* nepomýlil), ale narazil som na hlboké nepochopenie. Ako mi vyplynulo z autorovej reakcie, toto nepochopenie mohlo byť z mojej strany len čiastočne spôsobené tým, čo T. Münz nazýva „ťažko zrozumiteľný štýl“, a pokračuje: „Snaha vyjadriť sa čo najučenejšie robí čítanie knihy namáhavým a miestami celkom nezrozumiteľným.“ Nepochopenie vyplynulo primárne z niečoho iného, lebo T. Münz moju knihu, hoci s ťažkosťami, predsa len zrejme dočítal a pravdepodobne jej aj istým spôsobom porozumel a jeho reakcia je predovšetkým ľudsky roztrpčená; ako jeden z aktérov príbehu o osudoch psychoanalýzy na Slovensku sa cíti mnou dezinterpretovaný, hoci, ako sa mi vidí, nič z toho, čo som o jeho vzťahu k Freudovi vo svojej knihe napísal, v skutočnosti nevyvrátil: jeho niekdajší záujem o Freuda bol motivovaný jeho ateistickým presvedčením a teoretickým záujmom o ateizmus všeobecne; o tom, že Freuda nepovažuje za filozofa a sám seba za „freudistu“, napokon otvorene hovorí on sám a ja to vo svojej knihe reprodukujem. T. Münz má teda zaiste pravdu, ak ma kritizuje za formuláciu, v ktorej som mu vo svojej knihe pripísal neskorší „odklon od klasickej psychoanalýzy“; správnejšie malo byť „odklon od záujmu o klasickú psychoanalýzu“, čo by bolo aj v súlade s mojím celkovým výkladom Münzovho postoja k Freudovi tak, ako sa aspoň javí na základe dobového textového materiálu. (Určitý záujem u T. Münza o klasickú psychoanalýzu som v polovici šesťdesiatych rokov predsa len predpokladal; veď hádam človek, mysliaci človek, nie je úplný automat a filozof prekladajúci knihu má azda o ňu nejaký záujem – alebo sa mýlim?)

Všetko nasvedčuje tomu, že moja „dezinterpretácia“ sa týka osoby T. Münza, resp. podstaty jeho práce, teda jeho dlhoročného filozofického úsilia, lebo, ako píše, údajne ho „prenasleduje(m) ešte aj do deväťdesiatych rokov“. Zrejme má na mysli to, že som bol

ochotný čítať aj jeho neskoršie práce a dovolil som si vyjadriť sa o nich, resp. som v nich hľadal určité intelektuálne stopy, ku ktorým sa však, ako sa teraz dozvedám, autor nehlási; v predmetnom prípade ide o Münzovo dielo *Listy filozofom* (Bratislava: Kalligram 2002) a v ňom o stopy Freudovho výkladu Mojžiša, ktoré som tam (mylne) našiel; ak T. Münz tvrdí, že „Freudovho Mojžiša... nikdy nečítal“, tak sa cítim poučený, no zároveň rád využijem príležitosť, aby som upozornil na to, že Freudov *Mojžiš a monoteizmus* je vďaka iniciatíve a prekladu kolegu Milana Krankusa v slovenčine, a tým aj na slovenskom knižnom trhu alebo v slovenských knižniciach k dispozícii vyše desať rokov (Bratislava: Danubiapress 1995). Hoci ja osobne by som sa veľmi nechválil, že som niečo nečítal, a asi by som si to „dobehol“.

Pripísanie nejakej intelektuálnej inšpirácie, ku ktorej sa autor nehlási (v mojom prípade išlo o vágny, opatrne, v konjunktíve vyjadrený dohad na strane 185 mojej knihy v poznámke 51), je len vedľajším motívom Münzovej roztrpčenej reakcie; zejme bol mojím výkladom doby i jeho filozofického úsilia natoľko osobne iritovaný, že považoval za potrebné ohradiť sa úplne proti všetkému, čo o ňom píšem. O čisto ľudskej dotknutosti vypovedajú formulácie ako „výsmech“, „zhadzovanie“, „očierňovanie“ a napokon jeho úplne mylná predstava, že si niekto z neho robí „fackovacieho panáka“ a „handru na utieranie topánok“. Ak tomu dobre rozumiem, hlavný problém spočíva v tom, že som T. Münza údajne zhodil za to, že nebol „freudista“, a že som sa vraj v prípade jeho recepcie Freuda usiloval nájsť „len nezmysly, nekompetentnosť a duchovnú chudobu“, že som proti nemu jednoducho zaujatý a snažil som sa z neho spraviť „azda najhoršieho periféristu na slovenskej periférii“. Okrem toho, že sa zrejme nezhodneme na pojme „periféria“ (ktorý považujem na rozdiel od „provincie“ a o. i. v súlade s názorom slovenského historika literatúry Oskára Čepana za primárne bezhodnotový pojem, určujúci len pomer k centru), zo strany T. Münza musí ísť o nedorozumenie a podsúvanie falošných zámerov, pretože som nemienil nikoho urážať ani zhadzovať ničiu prácu, ale len poukázať na historické nezrovnalosti medzi očakávaniami, ktoré do psychoanalýzy v šesťdesiatych rokoch vkladal Igor Hrušovský, a vtedajším Münzovým čítaním Freuda.

I. Hrušovský mienil totiž uverejnením prvého knižného prekladu Freuda evidentne po rokoch stalinizmu rehabilitovať psychoanalýzu, v ktorej sa mu akosi zračila nerealizovaná vedecká (a kto vie, možno aj spoločenská) utópia, rozvíjaná kedysi v štyridsiatych rokoch v rámci Spolku pre vedeckú syntézu, resp. v spoločných diskusiách s Karolom Terebessym, neskôr so Stanislavom Felberom. Vo svojej knihe som si dovolil poukázať na to, že Teodorovi Münzovi, vtedajšiemu prekladateľovi *Totemu a tabu*, neboli tieto súvislosti známe (a zjavne ich nespracoval dodnes), pretože tak v rokoch 1965 – 1966, ako aj pri dnešnej argumentácii sa sústreďuje predovšetkým na otázky spojené s Freudovým ateizmom, čo je vzhľadom na Freuda výskumná problematika pomerne marginálna a určite aj sporný myšlienkový motív, keďže sám Freud – napriek vonkajšej radikálnosti svojich kníh *Totem a tabu* i *Budúcnosť jednej ilúzie* (o oboch prácach vo svojej knihe hovorím najmä so zreteľom na recepcný oblúk) – sa nikdy celkom nevyviazal z judaistických tradícií, o čom svedčia práve jeho neskoršie práce, najmä spomínaná kniha *Mojžiš a monoteizmus*. Keby ju bol T. Münz poznal, nikdy by sa nebol sústredil na Freuda z takého úzkeho hľadiska, ktoré bolo navyše od začiatku päťdesiatych rokov až do pádu komunizmu dobovo jednoznačne konjunkturálne, pretože politickým režimom a jeho inštitúciami preferované a vyžadované. Preto napokon ten „alibizmus“

(Münzov? Hrušovského?) a „vratká karta Freudovho ateizmu“, ktorá nemôže mať v debatách o dedičstve či hodnote psychoanalýzy veľkú hodnotu.

T. Münz mi v súvislosti s mojím výkladom jeho vtedajšej reflexie Freuda vyčíta okrem iného „neschopnosť logického myslenia a argumentácie“, keďže som sa zjavne neempatizoval s jeho dobovými úvahami o ateizme, ktoré však vôbec nepovažujem za výnimočné. Otvorene priznávam, že ich nepovažujem za nijaké trvalé ani kultúrotvorné intelektuálne výkony. (Možno však raz T. Münz napíše knihu o vývine ateistického myslenia na Slovensku a presvedčí verejnosť vrátane mňa o opaku.) Autorovu východiskovú tézu, že „ateistov pribúda“ – tézu nárokovúcu si na status empirického konštatovania – považujem za nepodloženú. V častiach svojej knihy, kde sa zmieňujem o práci T. Münza a o spomínanej diskrepancii medzi jeho a Hrušovského očakávaniami, mi išlo primárne o to, aby som pod povrchom Münzovho vlastného „logického myslenia a argumentácie“ zo šesťdesiatych rokov poukázal na určitú nedostatočnosť vzhľadom na podstatu i záber Freudovej práce, ktorá obsahuje ďaleko viac, než len pochybný a mýticky založený ateizmus. Myslím, že sa mi to aspoň čiastočne podarilo.

Problém spočíva v tom – to si však T. Münz vo svojej osobnej dotknutosti zjavne nepripúšťa –, že pri žiadnej rekonštrukcii dobových diskusií nie je možné vychádzať z kedysi uvedených argumentov ako z čohosi stále platného; aj logika dôvodu, nech sa zdá akokoľvek pevná a železná, po rokoch niekedy zhrdzavie a vzhľadom na nové poznatky o historickom kontexte sa z odstupe času môže javiť ako nedostatočná; takéto prvky dávno zašlých diskusií zvyčajne zahrňame do oblasti dobových názorov a postojov, o ktorých historizáciu sa s väčšou či menšou dávkou pokory pokúšame. S menšou dávkou pokory vtedy, keď vidíme, že anachronické predstavy z týchto starých kontextov neodôvodnene pretrvávajú do súčasnosti.

T. Münzovi, ktorý sa zjavne so svojimi prácami zo šesťdesiatych rokov dodnes cíti ako čerstvý súčasník, je úplne cudzia myšlienka, že aj jeho vtedajšie štúdie k *Totemu a tabu* môžu dnes tvoriť materiál, ktorý už neskúmame z hľadiska jeho pravdivostnej, ale historickej hodnoty. Ako filozofovi mu *per definitionem* ide zrejme o „pravdu“, ktorú však historik ideí musí dať do úvodzoviek, lebo si v každom okamihu uvedomuje jej temporálny rozmer; a to nielen vzhľadom na to, čo nasleduje, ale aj vzhľadom na to, čo bolo predtým. Ak je T. Münz, ako sám píše, naplnený „sebauspokojením“, že na argumenty proti *Totemu a tabu* v šesťdesiatych rokoch „prišiel sám“, tak treba zdôrazniť, že na ne prišiel vlastnou cestou o polstoročie neskôr než čitatelia Freuda mimo slovenskej periférie. Nevidím dôvod, prečo by som mu mal za to tlieškať.

Pri písaní svojej knihy, resp. v prípravných fázach, ku ktorým patrilo vydanie diela Karola Terebessyho (Bratislava: Kalligram 1999), som diskutoval s viacerými aktérmi príbehu o psychoanalýze na periférii. Svojho času som absolvoval rozhovory s už nebohým profesorom Tomášom Pardelom, predtým však ešte s Jurajom Špitzerom, neskôr zase so Zoltánom Erdélym, ale aj s doktorom Danielom Husárom, s ktorým som mal koncom deväťdesiatych rokov vzácnu príležitosť stretnúť sa u pani doktorky Eleny Várossovej, keď pricestoval do Bratislavy na návštevu z Kanady. Dnes môžem otvorene povedať, že tie diskusie boli prekvapivo málo produktívne. Vysoký vek, nejasné, splývavé spomienky a niekedy prikrášľovanie vlastnej minulosti alebo úlohy v diani spôsobili, že osobné výpovede bolo treba často korigovať dobovými textami. V prípade histórie vzniku *Totemu a tabu* som sa celkom úmyselne neobracal na T. Münza osobne,

pretože pri tejto téme – a súčasná polemika to potvrdzuje – nie som odkázaný na konfrontáciu s rozpomienkami súčasníkov; našťastie je k dispozícii veľa publikovaného materiálu. (Predsa len som mu však jednu otázku napokon položil a dostal som na ňu aj odpoveď, hoci T. Münz netušil, že tá otázka pochádza odo mňa; v prílohe Literatúra & spoločnosť, ktorú som v týždenníku *Slovo* svojho času redigoval spoločne s kolegom Martinom Domčekom, som totiž participoval na príprave interview s T. Münzom pri príležitosti vydania jeho *Listov filozofom* a moja otázka, ktorú za mňa položil kolega Domček, sa týkala práve Freuda.) T. Münz mi však vyčíta, že som napríklad nemal vedomosť o tom, že pôvodne napísal k Freudovi dlhší predslov, ktorý na požiadanie (alebo na pokyn) I. Hrušovského skrátil a jeho druhú časť ponúkol na publikovanie do časopisu SAV *Svet vedy* (o tomto článku vo svojej knihe referujem natoľko, nakoľko to považujem za potrebné). K tomu dodávam, že tento údaj pre mňa nemá veľkú informačnú relevanciu. Nevrhá nové svetlo na myšlienkový svet, v ktorom sa autor v šesťdesiatych rokoch pohyboval, prispieva nanajvýš k poznaniu toho, akým spôsobom distribuoval svoje názory.

K zásadnejším výhradám T. Münza proti mojej práci, za ktoré som mu na rozdiel od podsúvania osobných invektív vďačný, pričom verím, že sa v nich neskrýva dávka obdobnej osobnej urazenosti a malicióznosti, patrí postreh, že všeobecné faktory, ktoré uvádzam v súvislosti s historickou interpretáciou negatívnej recepcie psychoanalýzy na Slovensku, už zhruba od šesťdesiatych rokov nemuseli platiť: „Autorom, ktorí sa vtedy zaujímali u nás o psychoanalýzu, jej meštianske a intelektuálne zdroje vôbec nevadili, sami boli intelektuáli, a takisto nikomu nevadil ani jej kozmopolitizmus.“ Som presvedčený o tom, a každodenná intelektuálna komunikácia mi to potvrdzuje, že v slovenskej spoločnosti, a to aj v jej vedeckej časti, sú dodnes hlboko zakorenené predsudky proti radikálnemu typu myslenia, aký reprezentuje psychoanalýza. Nazdávam sa, že dôvody sú dejinné a súvisia s osudom psychoanalytických myšlienok v slovenskej kultúre, ktorým som venoval svoju knihu. Vôbec si nemyslím, že by Freud, jeho žiaci alebo odpadlíci vyslovili o človeku definitívnu pravdu, ale trvám na tom, že psychoanalýza, tak, ako ju rozvíjal Freud od konca 19. storočia až do konca tridsiatych rokov 20. storočia, predstavuje jeden zo vzácných typov radikálneho myslenia, okolo ktorého sa ako okolo akejsi osi dodnes „triedia duchovia“. Azda sa mi v mojej knihe podarilo ukázať, že príležitostné slovenské diskusie o psychoanalýze zo šesťdesiatych rokov – či už išlo o spor o *Totem a tabu*, alebo o nitriansku debatu literárnych vedcov z roku 1968 – boli silne ovplyvnené viacerými predsudkami, ktoré by sme dnes mohli zhrnúť buď pod pojem „tradicionalizmus“, alebo pod pojem „antimodernizmus“. Odvodzuje sa z nich okrem iného aj centrálna utkvelá predstava, že Freud bol pansexualista, na ktorej trvá aj T. Münz. Tento pojem je silne konotovaný, lebo „pansexualizmus“ je nálepka, ktorou akoby sme Freuda chceli vybaviť, uviesť ho na jedného menovateľa, čo nie je ani možné, ani spravodlivé (podobne je to s Münzovou nálepkou „ateizmus“); a to sa dialo aj v časoch „medzinárodnej“ alebo, ak chceme, kozmopolitnej „sexuálnej revolúcie“ šesťdesiatych rokov; samotný pojem „pansexualizmus“ implikuje u odporcov Freuda zároveň nechť zaoberať sa jeho dielom komplexnejšie, čo považujem v zásade za silne antiintelektuálny postoj, lebo a priori vylučuje prípadnú korektúru názorov. A tá je potrebná, keďže okrem viackrát spomínaného a diskutovaného judaistického pozadia Freudovho neskoršieho diela, ktoré mu dodáva jeden z (viacerých) etických rozmerov,

Freud v dvadsiatych rokoch prehodnotil aj svoju dovtedajšiu teóriu pudov. Táto revízia je obsiahnutá v jeho spise *Za princípom slasti*, ktorý sme spolu s viacerými kratšími Freudovými staťami pred časom s kolegom Milanom Krankusom preložili a vydali (Bratislava: Kalligram 2005).

To sú však známe fakty, ktoré mi je trápne ďalej rozvádzať. Myslím si totiž, že nepatria len do dejín psychoanalýzy, ale aj do dejín ideí dvadsiateho storočia všeobecne, a mali by byť súčasťou kultúrnej výbavy každého vysokoškolsky, resp. humanitne vzdelaného človeka, takže sa veľmi čudujem, že napríklad T. Münzovi nie sú známe. Preto mi zrejme ďalej vyčíta, že sa z mojej knihy nič nedozvie o tom, „ako správne chápať oidipovský komplex, vytesnenie, libido a viaceré iné kľúčové pojmy psychoanalýzy, ktorými sa v práci narába“, čo považuje za nedostatok publikácie. Nuž, literatúry, ktorá tieto pojmy osvetľuje, a osvetľuje ich vynikajúco z viacerých strán, je obrovské množstvo; na tomto mieste spomeniem za všetky do slovenčiny preložený *Psychoanalytický slovník* J. Laplanchea a J.-B. Pontalisa (Bratislava: Veda 1996). T. Münz evidentne o existencii tohto diela netuší a nevšimol si ani viaceré rekurzy naň v mojej práci. Ak si však myslí, že v mojej knihe „nemôže autorovo základné hodnotenie psychoanalýzy chýbať“, tak sa jednoducho mýli a nepochopil zámer knihy, ktorá je venovaná nie psychoanalýze, ale jej recepcii na Slovensku. Z formulácie jeho polemiky, podľa ktorej nevie, „kto vtedy (v šesťdesiatych rokoch – A. B.) podal u nás o toľko lepšiu kritiku Freuda, že moja sotva stála Adamovi Bžochovi za zmienku, hoci si všima oveľa menšie veci u iných autorov,“ však akoby zaznievala výčitka, že som ho nepovýšil na ústredného hrdinu príbehu. To nebolo možné, pretože v ňom zohral len malú úlohu, navyše v tieni nerozpoznaných záujmov I. Hrušovského.

„Základné hodnotenie“, ku ktorému T. Münz nabáda, považujem celkovo za znám-kovanie, za neopodstatnené mentorstvo, do ktorého sa – na rozdiel od neho – nemienim púšťať. Nemyslím si ani to – opäť asi na rozdiel od T. Münza –, že by v práci z oblasti humanitných vied nemalo chýbať. Iná vec je to, ak hodnotenie po prečítaní práce niekomu vyplynie na základe odhalenia určitých rozporov v intelektuálnej oblasti niekedy už na základe publikovania holých faktov, v tomto prípade dobových textov. Vtedy asi môžeme povedať spolu s Freudom: *tant pis*, tým horšie...

doc. Adam Bžoch, CSc.
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava 1
SR